

ՌՈՒՋԱՆՆԱ ՀԱԿՈՔՅԱՆ

Գավառի պետական համալսարանի ռեկտոր, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ

ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

Ռարերը շարունակ փիլիսոփայական, իրավաբանական մտքի խոշոր ներկայացուցիչների ուսումնասիրման առարկան են եղել անձի ազատության ու պատասխանատվության, բարոյական և իրավական պարտքի հիմնահարցերը: Մասնավորապես, պատասխանատվության ու պատժի մասին դատողություններ հանդիպում ենք չին փիլիսոփաներ Կոնֆուցիոսի և Շան Յանի աշխատություններում, մ.թ.ա. VI-IV դարերում: Իրավաբանական պատասխանատվության մասին տեսության փիլիսոփայական հիմքերի մշակման համար պարտական ենք շատ հայտնի փիլիսոփաների՝ Պլատոնին, Թ.Մորին, Հ.Հորացիոսին, Թ.Հոբսին, Ջ.Վիկոյին, Շ.Լ. Մոնտեսքիոյին, Ժ.Ճ. Ռուսսոյին, Չ.Բեկկարիային, Է.Կանտին, Գ.Վ.Ֆ. Հեգելին, Ի.Բենտամին, Ռ.Ֆ. Հիերինգին, Ֆ.Նիցշեին, Վ.Սոլովյովին, Ի. Իլյինին¹: Պատասխանատվության մասին դրույթներ կան Հայոց Ազգային-եկեղեցական ժողովների որոշումներում, Մխիթար Գոշի և Սմբատ Սպարապետի Դատաստանագրքերում, Շահամիր և Հակոբ Շահամիրյանների «Որոգայթ փառաց»-ում, հայ իրավական մտքի այլ աղբյուրներում²:

Պատասխանատվությունը՝ որպես փիլիսոփայական, սոցիալական, իրավական, բարոյագիտական, հոգեբանական բնոգրկուն հասկացություն, այսօր էլ ուսումնասիրվում է մի շարք գիտությունների կողմից՝ տարբեր տեսանկյուններով: Փիլիսոփայության մեջ առկա են պատասխանատվության երկու հայեցակարգ՝ դասական և ոչ դասական: Ըստ դասական հայեցակարգի՝ գործունեության սուբյեկտն իր արարքի հետևանքների համար պատասխանատվություն է կրում: Որպես պատասխա-

նատվություն կրող՝ մարդն ազատ է և ինքնուրույն: Անձի ազատությունը և պատասխանատվությունը հանդես են գալիս փոխկապակցված ձևով: Ազատ անձը պետք է ինչ-որ մեկի առջև պատասխան տա՝ Աստծո, դատարանի, ղեկավարի կամ սեփական խղճի: Պատասխանատվության ոչ դասական հայեցակարգի համաձայն՝ անձի ազատությունը բացարձակ արժեք չէ, այլ կրում է հարաբերական բնույթ: Եթե անձը հանդես է գալիս խմբի կազմում, նա չի կարող պատասխանատվություն կրել ընդհանուրի գործողությունների համար: Փիլիսոփա Վ.Կանկեն իր աշխատության մեջ նշում է, որ պատասխանատվության դասական կոնցեպցիան համապատասխանում է ինքնավար սուբյեկտի բացարձակ ազատության ըմբռնմանը, իսկ պատասխանատվության ոչ դասական կոնցեպցիան գուցե հեռվում է ազատ հասարակությանը, որի պահանջները յուրաքանչյուր ոք պետք է հաշվի առնի³:

Մարդկային հասարակության պետաիրավական կյանքի զարգացմանը զուգընթաց, իրավաբանական պատասխանատվության մասին տեսության շրջանակում, աստիճանաբար ձևավորվեցին հայացքներ՝ սահմանադրական պատասխանատվության վերաբերյալ: Սահմանադրական պատասխանատվության վերաբերող որոշ հարցեր շոշափվել են մինչեղափոխական Ռուսաստանում՝ Ա. Ս. Ալեքսեևի, Վ. Մ. Գեսսենի, Ս. Ա. Կուտյարևսկու, Ն. Ի. Լազարևսկու, Մ. Մ. Սպերանսկու և այլ գիտնականների աշխատություններում, որտեղ հիմնականում քննարկվել է կառավարության, նախարարների սահմանադրական պատասխանատվությունը՝ Պետական Դումայի առջև: Սակայն սահմանադրական պատասխանատվու-

քյան ինստիտուտը հետագայում չի զարգացել և խորհրդային ժամանակաշրջանում գրեթե մոռացության է մատնվել: Արդյունքում, տասնամյակներ շարունակ գերակայել է այն տեսակետը, որ սահմանադրական իրավունքին բնորոշ չէ պատասխանատվության ինստիտուտը, սահմանադրական իրավանորմներն ընդհանրապես սանկցիաներ չեն բովանդակում, ուստի անհրաժեշտության դեպքում կյանքի են կոչվում իրավունքի այլ ճյուղերով նախատեսված պատասխանատվության միջոցների գործադրմամբ: Եվ միայն XX դարի 70-ական թվականներից սկսած, առանձին պետականագետներ՝ Ս. Ա. Ավագյանը, Ն. Ա. Բորրովան, Յու. Պ. Երեմենկոն, Տ. Գ. Ջրաժեսկայան, Ֆ. Մ. Ռուդինսկին և այլք, սկսեցին քննարկել ԽՍՀՄ-ում պետաիրավական (սահմանադրական) պատասխանատվության՝ որպես իրավաբանական պատասխանատվության հատուկ տեսակի հիմնահարցերը: Այս հարցում էական փոփոխություններ կատարվեցին հետխորհրդային տարիներին, երբ սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտի ստեղծումը դարձավ սահմանադրական իրավունքի գիտության ուսումնասիրման կարևորագույն օբյեկտներից մեկը:

Սահմանադրական պատասխանատվությունն իրավաբանական պատասխանատվության հատուկ տեսակ է, իշխանության բաժանման, «գրուպումների ու հակակշիռների» կառուցակարգի անհրաժեշտ տարր, Սահմանադրության գերակայության և անմիջական գործողության ապահովման կարևոր գործոն:

Իրավաբանական բառարանում սահմանադրական պատասխանատվությունը սահմանվում է որպես՝ սոցիալական պատասխանատվության հատուկ տեսակ, որն ունի քաղաքական-իրավական բարդ բնույթ: Սա կիրառվում է սահմանադրական իրավախախտման դեպքում և արտահայտվում է իրավախախտման սուբյեկտի համար հատուկ բացասական հետևանքներով: Սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտներ կարող են լինել բարձրագույն պաշտոնատար անձինք և պետական իշխանության մարմինները: Սահմա-

նադրական պատասխանատվության ձևեր (սանկցիաներ) են՝ հակասահմանադրական ակտի վերացումը կամ դադարումը, պաշտոնանկությունը (լիմպիչմենտի կարգով), ընտրությունների և հանրաքվեի արդյունքներն անվավեր ճանաչելը, պետական մարմինների, բարձրագույն պաշտոնատար անձանց աշխատանքը պաշտոնապես անբավարար գնահատելը (այդ թվում՝ կառավարությանն անվստահություն հայտնելով), հաշվետու մարմնի վաղաժամկետ արձակումը⁴:

Սահմանադրական պատասխանատվությունը կազմում է պետական իշխանության մարմինների սահմանադրաիրավական կարգավիճակի բաղկացուցիչ տարրը: Ջրադեցնելով բարձր պետական պաշտոններ՝ անձինք պետք է ստանձնեն ոչ միայն բարոյական, քաղաքական, այլև սահմանադրական պատասխանատվություն: Այդպիսով՝ սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտը հանդես կգա որպես պաշտոնական դիրքի չարաշահումները և պետաիշխանական լիազորությունների վերազանցումները կանխող կարևոր գործոն: Սահմանադրական պատասխանատվությունը պետք է դառնա սահմանադրական կարգի ամրապնդման և սահմանադրական անվտանգության ապահովման իրական երաշխիք: Սահմանադրական կարգը կայուն է, և սահմանադրական անվտանգությունն ապահովված է, եթե պետական իշխանության մարմինների ու պաշտոնատար անձանց գործունեությունը համապատասխանում է Սահմանադրությանը, որի պահպանմանն էլ միտված է ծառայելու սահմանադրական պատասխանատվությունը: Պետական իշխանության մարմինների և պաշտոնատար անձանց սահմանադրական պատասխանատվության բարձրացումը՝ իրավական պետության կայացման, սահմանադրական ժողովրդավարության և, ընդհանրապես, սահմանադրականության հաստատման անհրաժեշտ նախադրյալ է:

Սահմանադրական պատասխանատվության նպատակներն են՝ Սահմանադրության գերակայության և ուղղակի գործողության ապահովումը, մարդու արժանապատվության, իրավունքների ու

ազատությունների՝ որպես բարձրագույն արժեքների պաշտպանությունը, սահմանադրական իրավանորմների պահանջների կատարումը, սահմանադրական իրավակարգի և օրինականության հաստատումը, Սահմանադրության կարգադրագրերի խախտման դեպքում՝ պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, պաշտոնատար անձանց նկատմամբ հարկադրական միջոցների կիրառումը:

Սահմանադրական պատասխանատվությունն իրականացնում է՝ կարգավորիչ, կանխիչ, դատարարակիչ, պատժիչ և այլ գործառույթներ: Սահմանադրական պատասխանատվության գործառույթների արդյունավետ իրականացման համար պահանջվում են անհրաժեշտ նորմատիվ իրավական հիմքեր, սահմանադրական-դատավարական ընթացակարգեր, պետական մարմինների գործառնական ու կառուցակարգային ներդաշնակ համակարգի առկայություն և լլրանց միջև դինամիկ հավասարակշռության ստեղծում՝ «զսպումների և հակակշիռների» մեխանիզմների կիրառմամբ: Հ. Հ. Հակոբյանն այն կարծիքին է, որ հակակշիռների և զսպումների կառուցակարգերը պատշամնտին հնարավորություն են տալիս վերահսկողություն իրականացնել գործադիր իշխանության նկատմամբ, իսկ կառավարությունն էլ իր հերթին սահմանադրական պատասխանատվություն է կրում պաշամենտի առջև⁵:

Սահմանադրական պատասխանատվությունն ունի իր սկզբունքները, որոնք բխում են իրավաբանական պատասխանատվության ընդհանուր սկզբունքներից: Սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտը պետք է համապատասխանի իրավունքի գերակայության, սահմանադրական օրինականության, սոցիալական արդարության, սահմանադրական որոշակիության, իշխանությունների բաժանման ու հավասարակշռման և այլ սկզբունքներին:

Ի տարբերություն իրավաբանական պատասխանատվության մյուս տեսակների, սահմանադրական պատասխանատվությունը բնորոշվում է հատուկ իրավական կարգավիճակ ունեցող սուբյեկտ-

ներով: Սահմանադրական պատասխանատվություն կարող են կրել միայն այն սուբյեկտները, ովքեր օժտված են դեղիկտունակությամբ, այսինքն՝ իրենց հակաիրավական արարքների համար իրավաբանական (այդ թվում՝ սահմանադրական) պատասխանատվություն կրելու ունակությամբ: Սահմանադրական դեղիկտունակությամբ օժտված են անհատական և կոլեկտիվ սուբյեկտները: Սահմանադրական պատասխանատվության են ենթարկվում պետության բարձրագույն պաշտոնատար անձինք՝ երկրի նախագահը, խորհրդարանի պատգամավորները, կառավարությունը՝ իրենց ընդունած որոշումների, կատարած գործողությունների համար, որոնք ոչ համարժեք են արտացոլում հասարակական կամ պետական կյանքի այս կամ այն ոլորտի իրավական կարգավորման պահանջները, խախտում են սահմանադրական իրավանորմները, դուրս են վարքագծի սահմանադրաիրավական մոդելի շրջանակից և այլն: Սահմանադրական իրավահարաբերությունների սուբյեկտի ճանաչումը՝ որպես սահմանադրական իրավախախտման սուբյեկտ, համապատասխանորեն փոխում է նրա իրավական կարգավիճակը՝ վերածելով սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտի: Նա կրում է անձնական, գույքային, բարոյական գրկանքներ, իրավական բնույթի սահմանափակումներ:

Սահմանադրական պատասխանատվությունն իրավաբանական պատասխանատվության մյուս տեսակներից Լականորեն տարբերվում է իր բովանդակությամբ: Սահմանադրական պատասխանատվությունը նեգատիվ կամ ռետրոսպեկտիվ առումով պատասխանատվություն է հանրային իշխանության ոչ պատշաճ իրականացման, սահմանադրական իրավանորմների խախտման համար: Միաժամանակ, սահմանադրական իրավահարաբերությունների սուբյեկտները պոզիտիվ սահմանադրական պատասխանատվություն են կրում իրենց պարտականությունների կատարման համար, ինչը կարևոր է սահմանադրական իրավակարգի և օրինականության ապահովման համար: Նեգատիվ սահմանադրական պատասխանատվության հիմքը սահմանադրական իրավախախ-

տումն է, իսկ պոզիտիվ սահմանադրական պատասխանատվությունը կապված է սահմանադրական իրավանորմերում պարտականությունների ամրագրման և սուբյեկտի կողմից իր սահմանադրական պարտականությունների կամավոր կատարման հետ: Սահմանադրական պատասխանատվության նեգատիվ և պոզիտիվ ասպեկտները կարելի է համարել սահմանադրական պատասխանատվության իրականացման հարկադիր ու կամավոր ձևեր: Սահմանադրական պատասխանատվության իրացման կամավոր ձևը (կամ պոզիտիվ ասպեկտը) սահմանադրական իրավանորմերի պահանջների կատարումն է, դրանց պահպանումը, որը դրսևորվում է սահմանադրական իրավահարաբերությունների սուբյեկտների իրավաչափ վարքագծում, իսկ հարկադիր պատասխանատվության կիրառման հիմքը սահմանադրական իրավախախտումն է:

Սահմանադրական պատասխանատվությունը սերտորեն կապված է սահմանադրական վերահսկողության ինստիտուտի հետ: Սահմանադրական վերահսկողության իրականացման արդյունքում կարող են կիրառվել սահմանադրական պատասխանատվության միջոցներ: Հայաստանի Հանրապետությունում դատական սահմանադրական վերահսկողության մարմինը սահմանադրական դատարանն է, որը կարևոր դեր է կատարում սահմանադրաիրավական սանկցիաների կիրառման մեխանիզմում:

Ի տարբերություն Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության, մի շարք երկրների հիմնական օրենքներում սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտը ուղղակիորեն ամրագրված է: Այսպես, Ավստրիայի Հանրապետության դաշնային սահմանադրական օրենքի 142-րդ հոդվածը սահմանում է. «Սահմանադրությամբ նախատեսված պատասխանատվություն դաշնության և նրա միավորների պաշտոնատար անձանց համար իրավախախտումների կատարման դեպքում»⁶:

Որոշ հեղինակներ սահմանադրական պատասխանատվությունը բնորոշում են որպես սահմանադրական իրավունքում հարկադրանքի տեսակ:

Վ. Ի. Չերվոնյուկը գտնում է, որ սահմանադրական պատասխանատվությունն իրենից ներկայացնում է անբարենպաստ հետևանքներ, որոնք առաջանում են լիազոր պետական մարմինների, պաշտոնատար անձանց, ինչպես նաև քաղաքական գործունեության մյուս սուբյեկտների կողմից սահմանադրաիրավական պահանջներից շեղվելու դեպքում: Բնա նրա՝ սահմանադրական պատասխանատվությունը կարող է առաջանալ սխալ քաղաքական կուրսի, անարդյունավետ պետական գործունեության հետևանքով⁷:

Կարծում ենք, որ սահմանադրական պատասխանատվությունն ավելի լայն հասկացություն է, քան սոսկ «անբարենպաստ հետևանքները»: Այս հետևանքներն առաջանում են հենց սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտի գործադրման արդյունքում, քայց իրենցով չեն սպառում սահմանադրական պատասխանատվության ողջ բովանդակությունը: Բացի այդ, որպես սահմանադրական իրավանորմերի պահանջներից շեղվող սուբյեկտներ մատնանշվում են նաև քաղաքական գործունեության սուբյեկտները:

Վ. Ի. Չերվոնյուկի սահմանումից մի շարք հարցեր են ծագում. նախ, պարզ չէ, թե քաղաքական գործունեության որ սուբյեկտների մասին է խոսքը, կամ ո՞վ և ինչպե՞ս է որոշում սխալ քաղաքական կուրսը, պետական գործունեության ոչ արդյունավետ լինելը և այլն: Նշված հանգամանքները կարող են քաղաքական պատասխանատվության հիմք ծառայել:

Գրականության մեջ կա տևական, համաձայն որի, իրավաբանական (այդ թվում՝ սահմանադրական) պատասխանատվությունն իր էությունը իրավահարաբերություն է պետության՝ ի դեմս նրա լիազոր մարմինների և իրավախախտի միջև: Ինչ խոսք, իրավահարաբերությունների և իրավաբանական պատասխանատվության միջև առկա է օրգանական կապը: Իրավաբանական պատասխանատվությունը գոյություն ունի և անմիջականորեն կիրառվում է իրավահարաբերություններում, այսինքն՝ իրավական նորմերով կարգավորվող հասարակական հարաբերություններում:

Ոստ Լ. Վ. Գոլովկինի, առավել ճիշտ կլինի «իրավաբանական պատասխանատվությունն անվանել «իրավաբանական պատասխանատվության հարաբերություն» և միայն որպես հարարկություն դիտարկել այդ բարդ հասարակական երևույթը»⁸: Համակարծիք ենք Լ. Վ. Գոլովկինի հետ, քանի որ իրավաբանական պատասխանատվությունը չի կարող իրականացվել այլ կերպ, քան իրավական հարաբերությունների տեսքով, սակայն, կարծում ենք, առավել ճիշտ կլինի խոսել ոչ թե «իրավաբանական պատասխանատվության հարաբերության», այլ «իրավաբանական պատասխանատվության կիրառման հետ կապված իրավահարաբերությունների» մասին:

Իրավահարաբերությունների և պատասխանատվության կապն ընդգծված է նաև Ե. Վ. Չերնիխի աշխատությունում՝ որպես իրավահարաբերություններում իրավաբանական պատասխանատվության իրացման փաստ: Նա միանշանակ պնդում է, որ իրավահարաբերություններից դուրս պատասխանատվությունը չունի դրսևորման իրական ձևեր և գտնում է, որ իրավաբանական պատասխանատվության կապն իրավահարաբերությունների հետ առկա է ոչ միայն պահպանիչ, այլև բնդհանուր կարգավորիչ իրավահարաբերություններում⁹: Գտնում ենք, որ իրավահարաբերությունները կազմում են սահմանադրական պատասխանատվության իրացման համար խիստ անհրաժեշտ «կենսական միջավայրը»: Պատասխանատվության կիրառման հետ կապված իրավահարաբերությունները իրավախախտի (կամ իրավախախտման մեջ մեղադրվող անձի) և պետական մարմինների (օրենքով նախատեսված դեպքերում՝ իրավախախտումից տուժած անձի) միջև իրավական կապերն են՝ շարժընթացի մեջ: Այդ հարաբերությունների շրջանակում լուծվող հիմնական խնդիրներն են՝ իրավախախտման առկայության կամ բացակայության, սանկցիա կիրառելու անհրաժեշտության և կոնկրետ տանկցիայի որոշման, իրավախախտման մեջ մեղավորի իրավասահմանափակումների (կամ պատասխանատվությունից ու պատժից ազատման), այդ պարտականությունների և իրավասահմանափակումների իրացման հարցերը: Պատասխանատվությունն այստեղ դիտարկվում է որպես քաղաքացու կամ կազմակերպության պատասխանատվություն՝ որոշակի իրավախախտման համար:

Իրավաբանական պատասխանատվության մյուս տեսակների նման, սահմանադրական պատասխանատվությունն իր նեգատիվ ասպեկտով ևս պետական հարկադրանքի միջոց է՝ հիմնված իրավախախտման իրավաբանական և հասարակական դատապարտման վրա, որն արտահայտվում է իրավախախտի համար որոշակի բացասական հետևանքների առաջացմամբ: Սակայն սահմանադրական պատասխանատվությանը բնորոշ հարկադրանքն ունի իր առանձնահատկությունները: Օրինակ, եթե քրեական պատասխանատվությանն ու պատժին բնորոշ են ազատությունից զրկումը կամ ազատության սահմանափակումը, ապա սահմանադրական պատասխանատվության իրացման հետևանքներն այլ բնույթ ունեն: Սահմանադրական պատասխանատվությանը բնորոշ չեն հարկադրանքի այնպիսի միջոցները, ինչպիսին են ազատագրումը, կալանքը և այլն: Միաժամանակ, սահմանադրական պատասխանատվությունը ոչ միայն սահմանադրական իրավանորմների խախտման համար պատիժ է ներառում, այլև կատարում է իրավավերականգնողական գործառույթ: Բայց եթե քաղաքացիական իրավունքում վերականգնումը արտահայտվում է վնասի փոխհատուցմամբ, նախնական վիճակի վերականգնմամբ, ապա սահմանադրական իրավունքում՝ այն կապված է օրենքի խախտումները վերացնելու և պետական ապարատի, պատգամավորների, պաշտոնատար անձանց արդյունավետ գործունեության, քաղաքացիների սահմանադրական իրավունքների ու ազատությունների իրականացման, պարտականությունների կատարման ապահովման, անհատական ու հասարակական շահերի գուգակցման հետ:

Սահմանադրական պատասխանատվությունն ունի միայն իրեն հատուկ առանձնահատկություններ՝ պայմանավորված սահմանադրական իրավունքի կարգավորման առարկայի առանձնահատ-

Սահմանադրական պատասխանատվությունն ունի միայն իրեն հատուկ առանձնահատկություններ՝ պայմանավորված սահմանադրական իրավունքի կարգավորման առարկայի առանձնահատ-

կուսություններով: Նեգատիվ սահմանադրական պատասխանատվությունը կիրառվում է սահմանադրական իրավունքի նորմերի խախտման դեպքում: Սակայն նշված նորմերի խախտման համար կարող է կիրառվել նաև պատասխանատվության այլ տեսակ: Այսպես, օրինակ, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետությունում ճանաչվում և պաշտպանվում է սեփականության իրավունքը»: Եվ եթե սահմանադրական այս սկզբունքը խախտվի, ապա իրավախախտ սուբյեկտը կենթարկվի ոչ թե սահմանադրական, այլ վարչական, քաղաքացիական, քրեական պատասխանատվության ու պատժի:

Ժ. Ի. Հովսեփյանը նշում է սահմանադրական պատասխանատվությունն իրավաբանականի տեսակներից սահմանազատող հետևյալ հատկանիշները.

1. Սահմանադրական պատասխանատվության ճյուղային համարժեքությունը (պատկանելությունը սահմանադրական իրավունքին),

2. սահմանադրական պատասխանատվության առանձնահատուկ հիմքերը,

3. սահմանադրական պատասխանատվության միջոցների կիրառման մեխանիզմների (դատական և արտադատական) առանձնահատկությունները.

4. պատասխանատվության միջոցների յուրահատուկ համակարգը¹⁰:

Կարծում ենք, որ նշված հատկանիշներին կարելի է ավելացնել սահմանադրական պատասխանատվության սուբյեկտների առանձնահատուկ շրջանակը, սահմանադրական պատասխանատվության հրապարակային բնույթը, հանրային մեծ արձագանք առաջացնելու հատկությունը, քաղաքական հետևանքներ ունենալը, հատուկ նպատակներն ու խնդիրները:

Ն. Մ. Կոյսովան սահմանադրական պատասխանատվության առանձնահատուկ հատկանիշ է համարում.

1) սահմանադրական պատասխանատվության համալիր բնույթը, նրա բարդ կազմը,

2) սահմանադրական պատասխանատվու-

թյան լատենտային կամ անորոշ բնույթը,

3) սահմանադրական սանկցիաների առանձնահատկությունները¹¹:

Գտնում ենք, որ լատենտային կամ անորոշ բնույթը պետք է վերագրել ոչ թե սահմանադրական պատասխանատվությանը, այլ սահմանադրական պատասխանատվության փաստական հիմքին՝ սահմանադրական իրավախախտմանը, քանի որ նման իրավախախտումները հաճախ չեն գրանցվում կամ էլ հատուկ արձանագրվում՝ մնալով չբացահայտված, քողարկված վիճակում:

Մեր կարծիքով, սահմանադրական պատասխանատվությունը, ի տարբերություն իրավաբանական պատասխանատվության մյուս տեսակների, ունի խիստ արտահայտված քաղաքական բնույթ:

Սահմանադրական պատասխանատվությանը (ավելի ստույգ՝ սահմանադրական պատասխանատվության շարժընթացին և սահմանադրական պատասխանատվության միջոցների կիրառմանը) բնորոշ են օրենսդրությամբ սահմանված որոշակի դատավարական ձևեր: Պատասխանատվության միջոցների կիրառումը իրավախախտի նկատմամբ իրականացվում է սահմանադրական-դատավարական նորմերին համապատասխան: Անհրաժեշտ ենք համարում Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի կողմից՝ Հանրապետության Նախագահին պաշտոնանկության ձևով սահմանադրական պատասխանատվության ենթարկելու, ՀՀ կառավարությանն անվստահություն հայտնելու, Հանրապետության Նախագահի կողմից օրենսդիր մարմինն արձակելու և սահմանադրաիրավական այլ սանկցիաների կիրառման կառուցակարգերի հստակեցում:

Սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտի զարգացման համար անհրաժեշտ է ունենալ իրավական մշակույթի և, հատկապես, սահմանադրական մշակույթի բավարար մակարդակ, հասարակության իրավագիտակցության և, առաջին հերթին, պաշտոնատար անձանց իրավակրթության աստիճանի բարձրացում:

Սահմանադրական պատասխանատվության ինստիտուտի գործունեությունը կարևորվում է Հա-

յաստանի Հանրապետության՝ որպես միջազգային իրավունքի սուբյեկտի կողմից ստանձնած պարտավորությունների կատարման, եվրոպական պետությունների ընտանիքին ինտեգրման, հուսալի և պատասխանատու գործընկերոջ համբավի, միջազգային վարկի ու հեղինակության ամրապնդման, արդյունավետ և նպաստավոր արտաքին քաղաքականության իրականացման առումներով:

Ընդհանրացնելով վերը շարադրվածը՝ կարող ենք փաստել, որ սահմանադրական պատասխանատվությունը սահմանադրաիրավական բարդ ինստիտուտ է, իրավաբանական պատասխանատվության ինքնուրույն տեսակ, որը կոչված է ճա-

ռայելու Սահմանադրության գերակայության և անմիջական գործողության ապահովմանը, հասարակության մեջ այնպիսի կարգի հաստատմանը, որի պայմաններում մարդը, նրա արժանապատվությունը, իրավունքներն ու ազատությունները ճանաչվեն և պաշտպանվեն որպես բարձրագույն արժեքներ, պետաիշխանական լիազորություններով օժտված մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք պատասխանատվություն կրեն իշխանության սղբյուրի՝ ժողովրդի առջև իրենց սահմանադրական պարտականությունների պատշաճ կատարման համար:

¹Տե՛ս Конфуций. Я верю в древность, Сост., пер. и коммент. И. И. Семенов, М., 1995, с. 55-164.

Տե՛ս Шан Ян. Книга правителя области Шан, Пер., коммент. Л. С. Переломова, М., 1993, с. 156-216.

Տե՛ս Платон. Законы Собр. Соч., В 4 т., Пер. с древнегреч., Общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи, М., 1994, Т. 4, с. 71-437.

Տե՛ս Мор Т. Утопия, Пер. с лат., Ю. М. Каган, М., 1978.

Տե՛ս Гроций Г. О праве войны и мира, Пер. с лат. А. Л. Саветти, М., 1994.

Տե՛ս Гоббс Т. Левиафан, или митерия, форма и власть государства церковного и гражданского, Пер. с лат. и англ., Соч в 2 т., Сост. В. В. Соколов, М., 1991, Т. 2, с. 3-545. Основы философии, Ч. 3. О гражданстве, Пер. с лат. и англ., Соч в 2 т., Сост. В. В. Соколов, М., 1989, Т. 1, с. 270-506.

Տե՛ս Вико Дж. Основания новой науки об общей природе наций, Пер. с итал., М.-К., 1994.

Տե՛ս Монтескье Ш. Л. О духе законов, Избр. произв., М., 1955, с. 159-730.

Տե՛ս Руссо Ж. Ж. Об общественном договоре, или принципы политического права. Трактаты, М., 1969, с. 151-256.

Տե՛ս Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях, М., 1995.

Տե՛ս Кант И. Метафизика нравов Соч. в 8 т., М., 1994, Т. 6, с. 224-543.

Տե՛ս Герель Г. В. Ф. Философия права, Пер. с нем., Ред., и сост. Д. А. Керимов, В. С. Нерсисян, М., 1990.

Տե՛ս Бентам И. Введение в основания нравственности и законодательства, Пер. А. П. Пыпина, А. Н. Неведомского, СПб., 1867. Теория государства и права: Хрестоматия, В 2 т., Авт. - сост. В. В. Лазарев, С. В. Липен, М., 2001, Т. 2, с. 460-466.

Տե՛ս Неринг Р. Ф. Борьба за право, М., 1991.

Տե՛ս Ницше Ф. Генеалогия морали. Полемическое сочинение в 2 т., Пер. с нем., Сост. А. Свасьян, М., 1990, с. 407-524.

Տե՛ս Соловьев В. С. Оправдание добра. Нравственная философия, Соч. в 2 т., Сост. А. Ф. Лосева, А. В. Гулыги, М., 1990, Т. 1, с. 47-548.

Տե՛ս Ильин И. А. О сущности правосознания, М., 1993

² Տե՛ս Սամուելյան Խ. Մխիթար Գոչի Գառաառանգազիրքն ու հին հայոց քաղաքացիական իրավունքը, Վիեննա, 1911, Խ. Սամուելյան Հայ հին իրավունքի պատմությունը: Հ.1, Երևան: ԱՐՄՅԱԸ, 1939, Սուրիաչյան Ա. Գ. «Մխիթար Գոչի և Հայոց Գառաառանգազիրք», Երևան, 1965: Егнazarov C. Исследования по истории армянского права: публичного и частного, Киев, 1924: Սաֆարյան Գ. Հ., Խաչատրյան Հ. Մ. Հայ իրավունքի հուշարձաններ (5-18-րդ դդ.), Երևան: Արեգ, 1994: Սաֆարյան Գ. Հ., Հայաստանի միջնադարյան իրավունքը (Ժ-ԺԳ դդ.), Երևան: Մխիթար Գոչ, 1996: Գրիգորյան Գ. Ազգային Սահմանադրություն Հայոց, Երևան, 2004: Авакян Р. О., Авакян Р. Р. Истоки армянской правовой мысли, Ереван, 2008 և այլն:

³ Տե՛ս Կաննի Վ. Ա. Փրիստիայություն: Պատմական և սիստեմատիկ դասընթաց, դասագիրք բուհերի համար, Երևան, 2001, էջ 198:

⁴ Տե՛ս Большой юридический словарь. Под ред. А. Я. Сухарева, В. Е. Крутских, М., 2002, с. 272.

⁵ Տե՛ս Հակոբյան Հ. Հ. Պալլաճնևնոյ և պալլաճնևնարիզնր Հայաստանի Հանրապետությունում, Երևան, 2007, էջ 242-243:

⁶ Տե՛ս Конституции стран Европы, М., 2001.

⁷ Տե՛ս Червонюк В. И. Конституционное право, М., 2003, с. 37-38.

⁸ Տե՛ս Головкин Л. В. Вопросы теории юридической ответственности. Проблемы правоотношений, правопорядка, их структура и взаимодействие, М., 1975, с. 236.

⁹ Տե՛ս Черних Е. В. Юридическая ответственность и правоотношение. Вопросы государства и права: Межвузовский сборник статей. Саратов, 1986, с. 138.

¹⁰ Տե՛ս Овсепян Ж. И. Критерии конституционной ответственности в РФ, с. 6.

¹¹ Տե՛ս Колосова И. М. Особенности конституционной ответственности в России. Конституционно-правовая ответственность: проблемы России, опыт зарубежных стран, М., 2001, с. 89.